

UDK 821.163.4.09-3

Pregledni rad

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ (Podgorica)

Univerzitet Donja Gorica – Podgorica

UMJETNOST PRIPOVIJEDANJA ČEDA VUKOVIĆA

Djelo Čeda Vukovića (1920) predstavlja pravu riznicu najraznovrsnijeg predmetno-motivskog spektra i žanrovskih orijentisanosti u okviru kojih se ovaj autor, u svom veoma obimnom i plodnom kreativnom luku, ispoljavao. U maniru pojedinih crnogorskih književnika, poput Dušana Kostića, Vuković započinje stvaralaštvom za djecu – poemom *Vitorog* (1948) sa temom iz narodnooslobodilačke borbe, da bi nastavio sa dječjim romanom naučno-fantastične i pustolovne profilacije – *Svemoćno oko i druge priče* (1953), *Tim Lavlje srce* (1956), *Letilica profesora Bistruma* (1961) i *Halo nebo* (1963). U stvaralaštvu za odrasle ovaj literata ulazi pripovijednim formama, izborima, esejistikom, dramskim djelima i poemama, od prvog djela publikovanog 1949. godine *Pripovijetke*, do komedije u tri čina *Ratni gosti* (1958) i pripovijednog izbora *Mrtvo duboko* (1967). Potom slijede izbor starih zapisa *Nadvremenski glasovi* (1971), izbor iz crnogorske proze od Njegoša do 1918. – *Izviriječ* (1973), knjige eseja *Na bjelinama vremena* i *Sam sa sobom* (1986), mitske igre u tri čina – *Harmonija* (1992), te poeme *Sinovi mikrokozma* (1993) i *Makarije* (1994). Nesumnjivo najvažniji dio Vukovićevog opusa predstavljaju romani *Rustem* (1951), *Visine* (1952), *Bez redenika* (1955), *Mrtvo duboko* (1959), *Poruke: Petar I Petrović i zemlja kojom je hodio* (1963), *Razvođe* (1968), *Sudilište* (1971), romaneskna pentalogija *Sinovi sinova* (*Brđovići sa Karuča*, *Pod Skadrom*, *Izbi buna*, *Kolo nad kolom*, *Teče Tara* – 1979), *Rijeka* (1988), *Deveta zora* (1990), kao i zbirka umjetničkih mitova i legendi pod nazivom *Mitski dekameron* (1991).

Ključne riječi: *Crna Gora, raznovrsnost, modernost, roman, naracija, poruke, mit*

U pojedinim tipologizacijama obimnog i raznovrsnog Vukovićevog djela koje su do danas pravljene, ističe se mišljenje Radomira Ivanovića koji smatra da sa stanovišta filozofije i psihologije stvaranja, ovaj pisac neprekidno

teži cjelovitosti: „Samo je u jednom slučaju – romaneskne pentalogije *Sinovi sinova* uspio da u potpunosti sprovede ovaj koncept, dok ostala djela predstavljaju manje koherentnu cjelinu, mada im se međusobna zavisnost ne može poreći – to se naročito vidi pri genološkom definisanju pripadnosti pojedinog romana ili grupe romana“, naglašava Ivanović. „U tom smislu moglo bi se zaključiti da sasvim koherentne cjeline predstavljaju tri tematsko-motivski izdvojene grupe romana: prvoj grupi (*istorijskom romanu*) pripadaju: *Poruke*, *Sudilište*, *Brđovići sa Karuča*, *Pod Skadrom* i *Rijeka*; drugoj grupi (*revolucionarnom romanu*) – *Visine*, *Rustemi*, *Bez redenika*, *Mrtvo Duboko*, *Kolo nad kolom* i *Deveta zora*; dok trećoj grupi (*društvenom romanu*) pripadaju – djelimično *Rustemi* i *Bez redenika*, a u cjelini *Razvođe*, *Izbi buna* i *Teče Tara*. Izvan ove podjele ostala je neobično strukturisana knjiga *Mitski dekameron*, u kojoj su transponovani poznati mitovi i legende” (Ivanović 1992: 78).

Vuković je rođen u Đulićima kod Andrijevice, 1920. godine; gimnaziju je završio u Peći, a slavistiku je studirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Radio je u redakcijama *Narodne omladine* i *Mladosti* i bio urednik književnog časopisa *Stvaranje*. Piše pripovijetke, romane, drame, književno-političke članke i literaturu za djecu. Djela su mu prevedena na više stranih jezika, zastupljen je u lektirama osnovnih i srednjih škola. Bio je predsjednik Udruženja književnika Crne Gore i redovni član CANU. Tri puta je bio dobitnik Trinaestojulske nagrade (1960, 1964. i 1991), nagrade AVNOJ-a (1979) i drugih priznanja. *Sabrana djela Čeda Vukovića* objavljena su 2000. godine. Literarni korpus Čeda Vukovića je izuzetno predmetno-motivski, stilski i idejno raznovrstan. I pored toga što se u ranoj i središnjoj fazi literarnog razvoja ogledao u poemi, pripovijeci, komediji i publicistici, primarnu vrstu njegovog umjetničkog izražavanja predstavljao je roman. Sva njegova romaneskna ostvarenja karakteriše kako oslonac na teorijska iskustva novog realizma, tako i traganje za autentično artikulisanim umjetničkim izrazom.

U romanu *Rustem*, koji je iz rukopisa preveden na albanski jezik, od-slikani su socijalni odnosi u jednoj siromašnoj i zabitoj sredini. U njegovom fabulativno-motivskom korpusu locirani su selo i njegova problematika, kao i polarizovanost društvenih i klasnih odnosa u kosovskom ambijentu. Iz ovako koncipirane teme romana, očigledno je da se autor oslanja na noviju književnu tradiciju, dok je na strukturnom planu upadljivo njegovo nagovještavanje inovantnog umjetničkog izraza konkretizovanog preko lirske intonacije i dramskog naboja prisutnog u atmosferi djela. Ako ostavimo po strani dva romana za djecu, koji svakako predstavljaju vidan doprinos razvoju naše, u doba pedesetih godina XX vijeka oskudne literature za najmlađe, u romanima „za odrasle“ može se pratiti Vukovićev razvoj, osobito ako se posmatra iz perspektive stvaralačkih, autorskih inovacijskih intencija. U *Rustemu* je dat

prikaz „socijale“ u pasivnom kraju; tema kao da je uzeta iz Vukovićevog djetinjstva, odnosno iz konteksta novije književne tradicije. Ova dva momenta uslovlila su dominaciju panoramskog pristupa materiji, što upućuje na autorovu jaku vezu sa književnim zaleđem. Selo i njegova problematika su u centru zbivanja, a polarizovanost društvenih i klasnih odnosa u kosovskom ambijentu aktualizuje tematsku zbilju.

Sve to doprinosi da se pisac oslanja na socijalnu narativnu tradiciju. Na drugoj strani, kao što kroz izoštrenost nacionalnih i klasnih odnosa teži novom saznanju (tj. da se samo u jednom budućem društvenom projektu može živjeti ljudskije i humanije, tako i na strukturno-izražajnom planu pisac nastoji da nagovijesti novi umjetnički izraz, u prvom redu kroz dramska zgrušavanja i lirsku intonaciju. Ovakav odnos prema tradicionalnom i modernom potenciran je u Vukovićevom narednom romanu – *Visine*. Dramatska kompoziciona faktura opredmećena kroz uspio spoj tradicionalnog i modernog prisutna je i u narednom Vukovićevom romanu *Visine*. Na ovakvu strukturu dramske kompozicione forme ostvarenja upućuje i sam autorov iskaz da je ovo djelo namjeravao prvo da koncipira u dramskoj formi. Pisac se za roman opredijelio tek kada se neposredno susreo sa problemima specifičnim sa stanovišta oblikovanja dramske strukture – individualizacijom likova, njihovom autonomnom samorealizacijom, logičkim vođenjem radnje i razvijanjem scenske likovnosti uz neizbježno eliminisanje svih deskriptivno-narativnih dodataka, koje faktura romana lako trpi. U slučaju ovog djela javlja se vrsta kolektivnog junaka, kojeg predstavlja bratstvo Vaskovića, odnosno njegovi oštro polarizovani saplemenici. Sa stanovišta primijenjenog postupka, upadljivo je da se fabula koncentriše oko nekoliko konfliktnih cjelina, dok je kompozicija razlivena i praćena velikim brojem monologa.

„Naredno Vukovićevo ostvarenje“, o romanu *Bez redenika* piše Slobodan Kalezić u knjizi *Strukture i značenja*, „sadrži izrazitu autorsku tendenciju za objedinjavanjem dramske fakture i psihološke prenapregnutosti. Glavni junaci djela, Ranka i Vito, žive u vremenu koje im nije naklonjeno, opterećeni dešavanjima u neposrednoj prošlosti koja su im determinisala sudbine. Jedno od ključnih problema koje autor postavlja jeste duhovna struktura ljudi koji su jaki u ratu, a slabi u miru, dok je kompozicija utoliko neobičnija što je dramu spomenutih likova sagledao posredstvom stalne promjene pripovjednih perspektiva. Prva inovacija u smislu stvaralačkog postupka sastoji se u tome što je jedan maleni, ali ljudski veoma značajan segment rata, sagledan iz postratne perspektive. Krhka biljka sentimentalne naklonosti iz ratnih dana u posljernom, mirnodopskom vremenu donosi svoje opterećene, prerano sazrele plodove koji – budući da su prevremeni i da otpadaju – moraju biti tragičnog ukusa“ (Kalezić 1998: 198). I pored toga što su zaljubljeni, junaci ne mogu

odoljeti pritisku koji njihovu sadašnjost opterećuje onim što se dogodilo u nedavnoj prošlosti.

Da bi se što radikalnije odvojio od tradicijskih pretpostavki i iskustava romana, autor je u mnogo većoj mjeri upleo dijaloziranje, realizujući ga dobrim dijelom na račun ranijih lirskih monologa. Isto tako je pribjegao oneobičavanju kompozicije, jedinstvenu dramu junaka Ranke i Vita prikazavši polarizovano, iz perspektive prvog, a potom drugog lika. U svemu tome zaplet i intriga imaju elemente kriminalističkog romana, što je piscu poslužilo za potenciranje psihološke dimenzije djela. Mada se u ranoj i središnjoj fazi svog stvaranja ogledao u stihu, priči, pripovijetki, komediji i publicistici, Vuković je ovim djelom „osvojio“ roman kao primarni žanr svog interesovanja i stvaralačkog iskazivanja. Pisac u svim narednim djelima sublimira različita iskustva na tematsko-motivskom planu, ali istovremeno i sva ostvarenja karakteriše generalna dihotomija – oslon na teorijska i praktična iskustva „novog realizma“ na jednoj, te pokušaji neprestanih inovacija i traganja za vlastitim strukturnim profilom i intonacijom, na drugoj strani. Naslov *Bez redenika* je zanimljiva, neobična sintagma, koja sama sobom izražava složenu stvarnost: i novo vrijeme i bitnu njegovu različitost od onog ranijeg, ratnog, koje mu je prethodilo.

Suštinsku spisateljsku zrelost pisac dostiže romanom *Mrtvo Duboko*, zanimljivoj priči simboličnog naslova. Sam naziv toponima autentičan je i označava ime rovačkog sela, međutim – on predstavlja paradigmu za izopšten i izolovan prostor u ambijentu novonastale ratne stvarnosti. Istovremeno, ovakva pozicija identifikuje sudbinu jedinke dovedenu do ruba postojanja u besmislu i stradanju ratnog vihara. Pisac je kao poseban dodatak istakao napomenu da je naslov *Mrtvo Duboko* simboličan, te da se ne odnosi na mjesto koje se u realnosti tako zove. „Vjekovima se ponavlja priča o čovjeku u sedlu vremena“, u tekstu *Pisac svoga puta (Čitajući roman Čeda Vukovića „Mrtvo Duboko“)*, pisao je Miodrag Drugovac. „Munje su brže od njega, vjetrovi takođe, a on ih ipak sve prestiže: mišlju, riječju, čak i uzdasima. Njegoševa apokaliptička slika samo je jedna od mnogih: bure se na njega s jarošću puštaju, a on premošćuje bezdane vremena i svog unutrašnjeg grotla. Čedo Vuković je tome grotlu izatkao privid metafore: neka bude *Mrtvo Duboko* i neka se ponavlja i pamti priča o Vukmanu i Savni, starcu Daosavu i Boriki, Grubanu i Čapriću. Jer, kad se dvije metafore vežu u čvor jedne predstave, dublji je njihov ljudski smisao i predstava o vremenu niz svijest otiče ponornicama udvojenih značenja“ (Drugovac 1979: 15–16).

Naslov romana je indikativan i sa semantičkog stanovišta jer njime je sa dva pridjeva: *mrtvo* i *duboko*, označeno mjesto zbivanja radnje – selo, ali još više prostor izdvojenosti, u okviru kojeg se odražavaju refleksi ratne stvarno-

sti, koja potresa čitav svijet. Istovremeno, njime se identifikuje i određena egzistencijalna situacija, koju čini ljudska pozicija dovedena do ruba postojanja. Dramska faktura kao jedno od obilježja ranijih Vukovićevih romana u ovom djelu je postala primarna – *Mrtvo Duboko* je podijeljeno na 49 poglavlja, a svako od njih uobličeno je i izloženo kao monolog jednog od junaka. U drami na funkcionalan način likovi ukrštaju dijaloge, dok u Vukovićevom ostvarenju takve dramske pretpostavke nema, jer je koncipiran istovremeno kao zbir pojedinačnih monologa. Samo nekoliko godina nakon pojavljivanja *Mrtvo Duboko* je doživjelo inscenaciju, potvrđujući vlastita strukturna svojstva.

Određena stanja i osjećanja, intima, karakteristična zapažanja, analitičke partije, san i njegove granice – izraženi su putem dramskog monologa. Monolog je okvir i pretpostavka priče, dok unutar ove strukture postoji uža ili šira, ali uvijek višedimenzionalan prostor. Prikazujući isječak istorijske stvarnosti, rat u ambijentu sjeverozapadne Crne Gore s jeseni 1944. godine, autor naglašava kako se u ovom vremenu ljudska i društvena stvarnost izdijelila na dobro i zlo. Polarizovanosti etičkih kategorija saobrazna je simbolizacija prirode, pa se uzvišenja sa strana ove udoline zovu Stravač i Bijeli krš. Bijeli krš je na onoj strani koju prvo sunce obasjava i uvijek je izložena svjetlosti, dok je Stravač na suprotnoj, uvijek u tami. Sama imena junaka vlastitom etimologijom sugerisu određeno značenje (Vukman, Savna, Daosav, Borika, Zaro, Čaprić i Blaga).

U predmetnom središtu romana *Poruke*, posebno zapaženom od strane književne kritike, autor tretira ličnost Petra I Petrovića – kao čovjeka, državnika i stvaraoca. Dugotrajno interesovanje pisca za duhovno nasljeđe Crne Gore i njenu istorijsku prošlost u ovom djelu naročito dolazi do izražaja, pa će, zasnivajući fabulu na stvarnosnim činjenicama, Vuković tendirati ka njenom bogaćenju posredstvom izuzetne poetske imaginativnosti. I pored toga što se ostvarenje odnosi na ličnost i djelo Svetog Petra Cetinjskog, autor u radnju uvodi brojne druge događaje i likove, koje su sudbinski ili temporalno vezane za životnu priču glavnog junaka. *Poruke* pripadaju realističkom tipu istorijskog romana, a sam podnaslov djela – *Petar I Petrović i zemlja kojom je hodio*, upućuje na konkretnu ličnost svetovnog i duhovnog vladara Crne Gore, vrijeme i zemlju kao predmet fabulativno-motivske nadgradnje ostvarenja.

S obzirom da pisac uzima dva centralna ambijenta oko kojih modeluje predmetnost svog romana – lik i ambijent, može se reći da ovo djelo pripada tipu romana *lika i ambijenta*. I pored toga što u navedenom ostvarenju ima originalnih i pažljivo profilisanih likova, lik Petra I je ne samo sve junake zasijenio, nego i pojedine kontemplativne pasaže samog romanesknog štiva. Istorijske kontroverze koje su pratile ovog svetitelja, za stvaraoca su mogle biti podsticajne koliko i opasne jer je trebalo imati kreativne hrabrosti pa za

glavnog junaka uzeti jednu kompleksnu istorijsku ličnost, jednako realističnu i mitologiziranu. Istovremeno, pisca je interesovalo kako predstaviti kolektivna stradanja i u datom liku koncentrisati jedno vrijeme, bez kojeg se ne bi mogao razumijeti ni vijek kojem pripadamo. U kreiranju lika Petra I pisac se služio direktnom i indirektnom metodom, prvom u kreiranju vladčinog portreta, a drugom u oblikovanju duhovnog svijeta junaka posredstvom unutrašnjeg monologa. „Vladičine samoispovijedi, razmišljanja o sudbini naroda i vlastitoj, o životu, moralu, umjetnosti, o Bogu itd, data su s ambicijom da se dosegne ingeniozna dubina pisca čuvenih *Poslanica* i Njegoševog prethodnika. Junak romana je svjestan svoje istorijske uloge i svega što ta uloga zahtijeva, od izuzetne snage volje i čvrstine karaktera do mudrosti, lukavstva, takta, hrabrosti i psihološke pronicljivosti. Svjestan je, takođe, i ambivalentnosti sopstvene sudbine, uzvišene i tragične u isti mah“, Novo Vuković u tekstu *Roman i istorija* u zbirci književnih ogleda *Deveta soba* osvjetljava način na koji je figura Petra I umjetnički prikazana u ovom romanu (Vuković 2001: 146).

Vladičina naklonost prema umjetničkom iskazu vješto je inkorporirana u tkivo romana, s obzirom da je u prozni tekst uvršten bogat izbor proze i poezije Petra I. Odlomci iz njegovih *Poslanica*, koje predstavljaju primjer stilske virtuoznosti i biblijske intonacije, takođe su našle svoje mjesto u romanu. Lirska dimenzija djela, u okviru koje su prikazani tragični prizori, uspjelo korespondira sa epski osmišljenom figurom glavnog junaka. Duhovna klima Crne Gore druge polovine XVIII i početka XIX vijeka pažljivo je odslikana, uključujući egzistencijalnu bijedu dinarskog predjela izgubljenog između velikih sila. Stoga u ovom romanu u manjoj mjeri ima romantičarskog, guslarskog prikaza naše zemlje u prošlosti, a više prizora obilježenih glađu, tjeskobom i beznadom. Riječ je o djelu izuzetno visoke istorijske informativnosti, koje sadrži obilje etnološke materije. Ipak, ne može se podrazumijevati potpuna paralela između vladčinog istorijskog i literarnog lika jer je jednim dijelom književni portret Petra I nastao kao rezultat autorove slobodnije umjetničke interpretacije. Kompoziciju ovako obimnog djela od uvodnog fragmenta *Poslanice Brđanima* do posljednjih riječi *Testamenta*, pisac je uskladio sa hronološkim redom u životu glavnog junaka, od 1775, odnosno neuspješnog putovanja u Rusiju do predsmrtnih dana 1830. godine. Čitajući *Poruke* može se zapaziti snažna veza između romaneskne situacije i epistolarne citatnosti. U XVIII vijeku epistolarnost je inače jedna od vladajućih literarnih formi, postajući konstitutivni momenat u izgradnji romana kao književnog žanra tek oko 1850. godine, čime je ovaj žanr uzdignut na nivo na kojem su se nalazili tragedija, ep ili balada.

Velika drama Informbiroa, sa kompleksom dioba do korijena, nosi naziv simboličnog karaktera *Razvođe*. Cjelokupna struktura ovog djela artikuli-

sana je u duhu radikalnog modernizovanog postupka. Mada se radi o postupku kao primarnoj pretpostavci romana, za korišćene modele kazivanja pisac se opredijelio planski, sa razrađenim konceptom. Svaki od primijenjenih postupaka ovdje ima svoje umjetničko i koncepcijsko poetološko opravdanje. Ovo autorovo ostvarenje predstavlja djelo dominantnog humanističkog potencijala jer i pored velikog broja mučnih i tragičnih prizora, njegova unutrašnja struktura odiše pacifizmom i čovjekoljubljem. I u narednom ostvarenju Vuković je uspio da zabilježi duh epohe, opšte težnje, nadanja, etičke i estetske ideale jednog vremena. Kao kod ranijih izbora naslova, pisac je pažljivo tragao za odgovarajućim detaljima i značenjima, pa je naziv romana *Sudilište* takođe simboličan. U ovom ostvarenju on slijedi tradiciju velikih historijskih proza, rekonstruišući Njegoševo vrijeme u svim važnim aspektima. Njegova uzbudljiva i epski zasnovana radnja, sastavljena od niza autentičnih i fiktivnih pojedinosti, čitaocu omogućava komunikaciju sa jednim istovremeno tragičnim i uzvišenim vremenom i vladaocem.

Ostvarenje *Sudilište* takođe pripada historijskim metafikcijama, u kojima čitamo istoriju kao roman, a roman kao istoriju. U okviru osavremenjenog teorijsko-estetskog koncepta, citati iz Njegoševog djela ovdje ne funkcionišu isključivo u skladu sa izvornim intencijama njegovih ostvarenja, već kroz djelokrug duhovnog i misaonog svijeta Petra II Petrovića kao literarnog junaka. Već sama činjenica intertekstualnih odnosa sa Danteovim ili Miltonovim djelom, u ovo djelo uvodi sistem apokaliptičnih i demonskih sila. Apokaliptične vizije najpodrobnije su čitaocu približene prikazom Njegoševog fantazmagoričnog svijeta, čiji je vrhunac ostvaren u završnoj sceni romana. Preobražaj apokaliptičnih slika u demonske prisutan je i u čestoj simboličnosti ptice i leta. Cio spektar arhetipova i tradicionalna simbolika u djelu *Sudilište* dijalogizirani su na nov i neobičan način. U jednoj arhaičnoj zemlji i njenoj istoriji, Vuković je otkrio sintezu koju čini kombinovanje drevnog i modernog.

Osim romana *Poruke* i *Sudilište*, najizrazitiju historijsku okosnicu sadrži narativna pentalogija *Sinovi sinova*. U fabulativnom sloju djela *Brđovići sa Karuča*, *Pod Skadrom*, *Izbi buna*, *Kolo nad kolom* i *Teče Tara* zahvaćen je dugi period otimanja Crne Gore iz modela patrijarhata druge polovine XIX vijeka, odnosno izgradnje građanskih elemenata njenog društva u prvim decenijama XX stoljeća. Vuković se brižljivo pripremao za svako „uranjanje” u istoriju, proučavajući ogromnu dokumentarnu građu, upoređujući različite izvore i tražeći različite modele osvjetljavanja vremena i junaka. U krupnim digresijama ovdje je zahvaćeno zalaženje u nekoliko odsudnih historijskih događaja, od kojih je najkrupniji i najkompleksniji – borba za Skadar. Već pojavom prvog romana upadljivo je da pisac navedenom pentalogijom ostvaruje svoju punu kreativnu zrelost. U ukupnom njegovom stvaralaštvu pentalogija *Sinovi sino-*

va izdvojila se i nametnula upravo zbog toga što je njom autor nastojao ne da ostvari prosti zbir, nego sintezu svih svojih dotadašnjih umjetničkih iskustava. Sa druge strane, tendencija inovisanja stvaralačkog postupka, koja je kod Vukovića bila prisutna i razvijala se od samog početka, ovdje je demonstrirana u svoj punoći i raskošnoj lepezi raznovrsnosti. Postupak preplitanja mita kao sinhronijske i istorije kao dijahronijske dimenzije djela specifičan je za romanesknu literaturu XX vijeka.

Ukoliko čitalac krene od *Poruka*, preko *Sudilišta* i romanesknog lanca *Sinovi sinova*, shvatiće da prati dvovjekovnu istoriju crnogorskog naroda i njegovog državnog utemeljivača. U predmetnom sloju pentalogije autor slijedi sudbinu jedne porodice od vremena Danila Prvog do šezdesetih godina XX stoljeća. Bez obzira na to što je Čedo Vuković u osnovi ostao na pozicijama realističkog književnog postupka, monološko-asocijativni tip te proze omogućava produženu percepciju svih romanesknih elemenata od zbivanja i likova, do vremena i opisa. Riječ je o realizmu obogaćenom svim elementima koje je iznjedrilo napuštanje tradicionalnog vremenskog obrasca i koji u sebe uključuje znanja iz teorije književnosti, psihologije, mitologije, lingvistike, antropologije i etnologije. U pripremi za koncipiranje pentalogije *Sinovi Sinova* autor je vršio sistematska proučavanja, uklapajući raznovrsnu naučnu literaturu sa mitovima i narodnim predanjima, a sam naziv ovog razuđenog ostvarenja nosi biblijski prizvuk. Životom i djelom Vuković pripada prostorima u kojima je tradicija legendi još uvijek živa, pa u njegovim djelima srećemo bratstvene i porodične povijesti, predanja o sunovratima i spasenjima, nezapisana plemenska predanja, motive bratskog sukoba i tako dalje.

„U *Visinama* je još bilo balasta zastarjelog romantizma”, o stvaralačkom postupku primijenjenom u spominjanim Vukovićevim romanima piše Radoslav Rotković. „U sudbinski naglašenoj pojavi glasnika, u ponekom staromodnom i sladunjavom prizvuku u opisu prirode ili ljubavnih osjećanja, nasuprot jedrini tačno odabrane riječi, muški srezane i poetski oplemenjene. *Bez redenika* je bio eksperiment u prilagođavanju gradskoj sredini. I u oblasti jezika i stila to je uslovalo artizam (pažljivo, precizno kazivanje, barokno nakićeno detaljima, bez dovoljno unutrašnje vatre). *Mrtvo Duboko*, *Poruke* i nekoliko pripovjedaka, djela naoko različita, dodiruju se, prožimaju čak, onim skladom srećnih djela koja imaju čvrste temelje, odmjerene proporcije i ljepotu i snagu ljudske tragike” (Rotković 1967: 33).

U integralnom opusu Vukovićevog djela kratki roman *Rijeka* mogao bi zauzeti epilošku poziciju, sa lirski intoniranim univerzalijama u semantičkom središtu. Posmatraju li se sa strukturnog stanovišta, može se primijetiti da završni romani Čeda Vukovića donose jednu bitnu novinu. Mada roman kao žanr spada u domen epike, Vuković nije stvaralac epskog formata shvaćenog

na tradicionalan način. Kod njega nema širokog, panoramskog ili hroničarskog zahvata u određeno vrijeme i složene društvene protivurječnosti jedne sredine. U središtu svakog od Vukovićevih romana je neka krupna drama, prožeta elementima dramskog strukturiranja. Na drugoj strani, čak i kada se radi o dokumentarnom sloju, autor korišćenu građu radikalno subjektivizuje, prenoseći je ili joj pridajući obilježje fikcijskog. Iz takvog tretmana proizilazi i lirski intonacija *Rijeke*. Spoj dramskog i lirskog čini strukturnu deltu na kojoj pisac gradi umjetnost svojih romana, što je istovremeno bitan elemenat njegove implicitne poetike. Sama ideja razgovora sa vodom predstavlja čistu pjesničku preokupaciju, opsjednutost prirodom, njenim čarima u kojima glavni narator vidi dublji smisao pravde od one koja je ispoljena u društvenim relacijama. U obraćanjima rijeci putem dijaloga između bezimenog čovjeka i imaginarne rijeke, do punog izraza je došla istinska poezija eksponirana u brojnim pasażima ovog ostvarenja.

Tematika poslijeratnog, mirnodopskog vremena zahvaćena je posljednjim Vukovićevim romanom *Deveta zora*. Predmetna osnova romana posvećena je priči o čovjeku i njegovom nesigurnom putu ka nebu. Dva svijeta predstavljena u djelu su oštro polarizovana na svjetlost i tamu, izdaju i vječitu ljudsku težnju ka slobodi. Fabula ostvarenja takođe se račva u dva smjera – na događaje vezane za ilegalce u zemunicama i opise četnika koji vrše posljednji napad na njih. Na psihološkom planu odigrava se unutrašnja drama u dušama junaka; ostvarenje *Deveta zora* je roman grupe likova, budući da su prikazani karakteri podređeni potrebi pisca da što intenzivnije prikaže fenomen ljudskog, odslikan u vremensko-prostornoj perspektivi. Kolektivno portretisanje likova umjetnički je realizovano kroz maestralne poetske vizije ljudskog nemirenja sa paklom. Kategorija svjetlosti je indikativna za poetiku ovog stvaraoča, a svjetlosni simboli prožimaju se i kroz strukturu ovog romana. Po mnogim kompozicionim elementima ovo djelo poprima obilježja dramskog literarnog roda. Čestom promjenom tačke pripovijedanja postiže se dinamičnost radnje koja teži kulminaciji. Bogati semantički i poetski intonirani slojevi doprinose umjetničkom izrazu; kroz čitav roman generirana je ideja koju predstavlja simbolika devet zora, devet nebesa kroz koje se sunce probija do zemlje. Broj *devet*, sublimiran u naslovnoj sintagmi, takođe ima svoje simboličko značenje u mnogim kulturama – devet muza, Danteovih krugova, dana raspeća do Hristove smrti itd.

Vukovićeva knjiga eseja objavljena 1986. godine – *Na bjelinama vremena*, dragocjena je iz razloga portretisanja Čeda Vukovića kao poligrafa, koji je osim iskazivanja u poeziji, prozi, romanu, drami, putopisu, memoarima, literaturi za djecu i omladinu, svoj literarni izraz uobličio i u esejističkoj formi. U ogledima *Književna esejistika Čeda Vukovića* i *Vukovićeva filozofija* i

psihologija stvaranja, Radomir Ivanović je služeći se trojnom, hakslijevskom podjelom Vukovićevu esejistiku razvrstao na ličnu, faktografsku i apstraktnouopštenu esejistiku, da bi je potom selekcionisao u četiri grupe, primjenjujući tematsko-motivsku kategorizaciju (književnu, likovnu, naučnu esejistiku i čisto esejističku prozu). Po Ivanovićevom mišljenju, esejem kao formom „pisac se suprotstavlja parcijalizaciji svijeta, rapidnoj devalvaciji svih vrijednosti, kao i disperziji interesovanja koje neposredno svjedoči o gubljenju ontoloških, gnoseoloških i aksioloških orijentira” (Ivanović 1992: 78). Analizom Vukovićeve esejistike može se doprinijeti valjanom razumijevanju kako njegovog opusa, tako i tajni stvaralačkog postupka.

Onirička poema *Sinovi mikrokozma* predmetno i poetološki povezana sa Njegoševom *Lučom mikrokozma*, demonstrirana je u završnoj fazi Vukovićevog bogatog stvaralačkog korpusa. Poema je pisana u sestinama i sa formalnog stanovišta zanimljiva po tome što je svaki Njegošev stih odabran da intenzivira duhovni i emotivni naboj prethodnih stihova. U snijevanju, koje predstavlja sredinu između života i smrti, ostvaruje se faustovska žudnja za nemogućim. Tako onirički prostor u poemi nadilazi narcisoidnu zagledanost u sebe, postajući svijet koji sanja u raznim vidovima. Ovo neobično ostvarenje predstavlja objektiviranu pjesničku svijest, a osnovni prostor poeme čini mikrokosmos. Načelo svjetlosti u kritici je protumačeno kao Njegoševo opredjeljenje za princip pjevanja i djelanja. „Pesnik Čedo Vuković, pisao je Miodrag Radović, „nam je izronio bisernu školjku u obliku poeme *Sinovi mikrokozma*. A ta poema je dostojna da bude nazvana pravom pesničkom pletisankom” (Radović 1992: 102).

O Vukovićevom *Mitskom dekameronu* kao jednom od njegovih posljednjih ostvarenja i potpuno autohtonom djelu u okviru impozantnog piščevog opusa, možda se i najmanje pisalo. Smanjena recepcija ove vrijedne knjige djelimično je potekla iz razloga što je ovo neobično ostvarenje ostalo u sjenci njegovih moćnih romana, a dijelom i zbog toga što mit kao slikovita predstava o prirodi, istoriji, bogovima i ljudskoj sudbini prikazanoj u kolopletu spomenutih sila nije predstavljao tipičan oblik Vukovićevog umjetničkog ispoljavanja i pored toga što je u većem broju njegovih djela dodirnut i fenomen mitološkog. Za razliku od ostalih autorovih ostvarenja, *Mitski dekameron* nije doštampan, niti objavljen 2000-te godine u okviru piščevih sabranih djela (jedino njegovo izdanje publikovala je „Univerzitetska riječ” iz Nikšića, 1991).

U uvodnom dijelu knjige istaknuta je svojevrsna pjesma u prozi: „Obnoć Crna Gora pobijeli od iskonske mjesečine i glasni rana-snova. Iz plamena na ognjištu iskre se pra-riječi. Rijeke svijaju prstenje priča oko planina iz vremena izraslih. I mrtvi su žedni – željni razgovora. Snove snijeva jedna glava zasanjana, mitove i legende, sva bijela gora“ (Vuković 1991: 6). Knjiga

se sastoji od petnaest mitova pod nazivima: *Vladimir i Kosara*, *Divljani*, *Dukljan*, *Nad Budvom bijeli se jelen*, *Momci i vile*, *Zidanje Skadra*, *Jezerani*, *Kokot zlatokrili*, *Tri sorele*, *Kopljáš*, *Đavolja rabota*, *Dvor od crna mramora*, *Đevotjački vir*, *Zlatnik* i *Ratni krug*. Na prološkoj i epiloškoj granici većeg broja mitova stoji „progledavanje“ koje predstavlja razgovor dva slijepca, Bjelote i Stanka, čija pojava asocira na narodne pjevače, od Homera do niza putujućih kazivača Vuka Karadžića, koji kroz tamu „progledavaju“ beskraj. Isto tako, na osnovu izjave samog pisca da postupkom bilježenja *od pratame gradi svijetlo*, može se shvatiti da proces pisanja za njega predstavlja stalno otimanje minulih vjekova od tame zaborava, što i predstavlja jedan od poetičkih postulata ove knjige.

Podsjetimo se da je u okviru strukturalizma pružen najveći doprinos istraživanju mita u međusobno oprečnim kulturama, te da je Levi-Strosova *Strukturalna antropologija*, objavljena 1958. godine postala svojevrsna biblija francuskih strukturalista. U narednom ostvarenju, nazvanom *Divlja misao* (1962) Klod Levi-Stros pruža važan doprinos razvoju literarno-teorijske misli svog vremena i to upravo analizom mitova. Značaj mita kao predmeta strukturalnih proučavanja bio je baziran na naizgled jednostavnim i logičnim zapazanjima – mitovi se ponavljaju u svim kulturama i često je upadljiva njihova naglašena sličnost na područjima koji tradicijski nijesu bliska. Oni predstavljaju univerzalni sistem kulturnih ponašanja koji dalje ovaj filozof analizira u svojim *Mitologikama*, koje je objavio u četiri toma, od 1961. do 1971. godine. U navedenim ostvarenjima on, poput Vladimira Propa, sistematizuje poznate elemente mitskih fabula i izdvaja značenjske jedinice. Na primjer, u antičkoj mitologiji primjenjuje tehniku razlaganja priče na pojedinačne događaje, koji čine samostalne cjeline (Edip ubija Sfingu; Edip ubija oca; Edip se ženi majkom i tako dalje). Ove događaje je nazvao *mitemama* i oni predstavljaju osnovne značenjske jedinice mita, imajući sličnu ulogu kao foneme u jeziku. Spomenuti mit o Edipu bio je zapravo nevjerovatno sličan mitu Zuni Indijanaca „o izlaženju iz zemlje“, čak su pojedinačni događaji bili analogni. Jedan od bitnih zaključaka spomenutog istraživača odnosio se na davanje prednosti fabulativno-motivskom sistemu djela nad ostalima, jer se po njemu „supstancija mita ne nalazi ni u stilu, ni u načinu pripovijedanja, ni u sintaksi, nego u priči koja se u njemu priča“ (Bužinjska/Markovski 2009: 312).

Ipak, sa umjetničkim mitom Čeda Vukovića, nije u potpunosti ovakav slučaj, jer njegov *Mitski dekameron*, osim fabulativno-motivske inovantnosti, koja je u konkretnom ostvarenju u intenzivnijoj ili manjoj mjeri demonstrirana, posjeduje izrazitu stilsku obojenost i unikatnost. Njegov jezik, koji prati različite govore crnogorskog podneblja, od njenog sjevera do Boke Kotorske, raznovrstan je i nije unificiran, već se pažljivo prilagođava motivskoj lepezi

specifičnoj za način života u određenom kraju, pa njegov vokabular nikada nije istovjetan. Od ličnih imena do djelova pokućstva, autor prilagođava riječi stranog porijekla, na primjer turcizme ili italijanizme, zavisno od toga da li se radnja odigrava na Visitoru ili Jadranu.

Isto tako, u saglasnosti sa činjenicom da li se radi o piščevim riječima ili načinu izražavanja njegovih junaka, Vuković lokalnim koloritom određenog kraja sjenči monologe, dijaloge ili poliloge. Takođe, u strukturi same rečenice česte su permutacije i inverzije, koje su inače karakteristične za gotovo sve tipove narodnih govora. Datim leksičkim dijalekatskim pojedinostima autor se služi radi tipizacije likova, pa su izražajna sredstva data u funkciji kreiranja plemenskog ambijenta Crne Gore. „Mitološki slojevi u ovim pričama”, Miloš Vulević piše o bliskoj vezi ovih legendi sa narodnim predanjem o slovenskom bogovima, „se ističu svojim raznovrsnim značenjima, složenom simbolikom... Pominjanje pojedinih bogova iz slovenske mitologije od Vida, Svaroga, Peruna do Lada i Ljelja je u vezi sa pojavom svjetlosti, oluja i gromova. U ovim bogovima i božanstvima pisac je zapazio i iznio višestране osobine paganskog slovenskog svijeta, njegovog vjerovanja. Elementi mitološkog vjerovanja mogu se sresti u folkloru, običajima, narodnim pjesmama, gdje se još donekle čuvaju i pamte” (Vulević 1998: 111–112). Kao i u narodnom mitu, u ovom djelu izražena je primitivna, nagoniska svijest čovjeka minulog doba, kao i njegovog shvatanja prirode i pojava u njoj, sa mnoštvom sujeverja i bizarnih iracionalnih predstava.

Nerijetko njegove legende i mitovi su nam prepoznatljiviji, kako iz narodnog predanja, tako i iz pojedinih istorijskih izvora ili crkvene književnosti, ali pisac im pruža specifičan umjetnički kolorit i to je elemenat koji nosi stilski naboj, odnosno upečatljivost. Poetički krug *Mitskog dekameron*a završava se poglavljem nazvanim *Krugovi*: „I sad me čujte, ni u glavi ne trepnuvši – ot-kriću i sebe i stazu vašega putovanja: iz kruga ne izlazeći, svake noći dolazas-te k meni istome. Za vas oprah oči vodom davnovidom i progledavah kao pro-rok i mag, kao mjesečar i mlinar i hroničar, pa kao pastir i neimar i pomorac, kao guslar i pisar i ratnik” (Vuković 1991: 352). Žanrovska polivalentnost je upadljiva u okviru cjelokupnog Vukovićevog djela, te tako pojedini motivi iz legendi, kao što je, na primjer, *Nad Budvom bijeli se jelen*, već naredne godine bivaju premodelovani u okviru dramskog književnog roda u djelu *Harmonija*. Ženski likovi u ovom ostvarenju, kao što se da zaključiti i iz njihovih imena (Kosara, Harmonija, Vadika, Jelena, Vranka, Labuda i sl.) predstavljaju prototip žene iz naroda, koja čini idealan spoj ljepote, produhovljenosti, dobrote i pokornosti. Ovakva tradicionalna i poetična koncepcija ženskih likova spaja se u kompaktnu cjelinu sa pasažima teksta u kojima je idealističkim manirom prikazana sama priroda.

U ekspresivno prikazanim scenama protivuteže između ženske prirode i spoljašnje sredine, posebno efektnu ulogu u stvaralačkom ispoljavanju Čeda Vukovića imaju poređenja: „Na krilatu konju jezdi Jelenina ruka, prstenovana i bijela kao ogranak breze u kamenjaru” (*Đevojački vir*), „Ona ne bi lijena – otvori vrata i kuću i sebe kao što se, nevidom, otvara samo noćni cvijet” (*Jezerani*), „Ona je dotinjavala, uvjereni da su svi oko nje čisti i čestiti kao njeno ime” (*Zidanje Skadra*) i tako dalje. Posljednje od spomenutih ostvarenja modelovano je na proznoj varijanti istoimene narodne pjesme, umjetnički transponovanoj kao kazivanje iz perspektive najmlađeg Mrnjavčevića – Gojka, dok je legenda *Đevojački vir* posvećena sudbini kćerke crnogorskog vladara Ivana Crnojevića. I čovjek i pisac su svakoga časa svog postojanja na svojevrsnom *sudilištu*, što Čeda Vukovića navodi na misao: „Teže je biti dobar čovjek nego dobar pisac”, budući da je broj estetskih zahtjeva koji krase jedno djelo neuporedivo manji nego etičkih, koji bi trebalo da krase čovjeka (Vuković 1992: 14). Tragizam ljudskog postojanja takođe čini jednu od važnih pretpostavki ovog ostvarenja, a slikoviti opisi pejzaža, koji su čas zastrašujući, čas smireni, prikazuju promjenljivost ljudske prirode i sudbine, kao i njegovo nestabilno mjesto u kolopletu njenih nadrealno odslikanih poigravanja.

Važno je napomenuti da *Mitski dekameron* nije nastao isključivo posredstvom piščeve imaginativnosti, već je za njegovo mozaičko koncipiranje jednako važan upliv u prošlost kraja za koji je legenda vezana, poznavanje mita kao literarne vrste, kao i dokumentarne, odnosno arhivske građe. Antejskim nitima vezan za zavičaj, Čedo Vuković je jedan od rijetkih stvaralaca koji modeluje ovu zahtjevnju književnu vrstu na temelju kulturne baštine Crne Gore i njene okoline, istančanim stvaralačkim senzibilitetom odslikavajući iracionalne predstave junaka i njihovog načina života u jednom zaboravljenom vremenu.

Literatura

- Rotković, Radoslav: *Poruke čovječnosti*, predgovor romanu Čeda Vukovića *Mrtvo Duboko*, Titograd, Grafički zavod, 1967.
- Drugovac, Miodrag: *Pisac svoga puta (čitajući roman Čeda Vukovića "Mrtvo Duboko")*, u knjizi istoimenog autora: *Riječ kao sudbina*, Titograd, NIO Pobjeda, 1979.
- Vuković, Čedo: *Mitski dekameron*, Nikšić, Univerzitetska riječ, 1991.
- Ivanović, Radomir: *Vukovićeva filozofija i psihologija stvaranja*, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, Podgorica, CANU, 1992.
- Milović, Jevto: *Razgovor sa Čedom Vukovićem o romanu „Sudilište”*, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, Podgorica, CANU, 1992.

- Kalezić, Slobodan: *Inovacijski postupak u romanu „Mrtvo Duboko” Čeda Vukovića*, u zbirci književnih ogleda istoimenog autora: *Strukture i značenja*, Podgorica, CANU, 1998.
- Vulević, Miloš: *Svjetlosni i poetički elementi u „Mitskom dekameronu”*, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, Reževići, 1998.
- Vuković, Novo: *Roman i istorija (Povodom romana „Poruke”)*, u knjizi istoimenog autora: *Deveta soba (književni ogledi)*, Beograd, Filip Višnjić, 2001.
- Bužinjska, Ana, Markovski Mihael Pavel: *Književne teorije XX veka*, Beograd, Službeni glasnik, 2009.
- Racković, Nikola: *Leksikon crnogorske kulture*, Podgorica, DOB, 2009.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

THE ART OF NARRATION OF ČEDO VUKOVIĆ

Works of Čedo Vuković (1920) present a real treasury of the most diverse range of subjects, motifs, genres and orientation demonstrated by the author in his very extensive and fruitful creative arc. In the manner of some Montenegrin writers, such as Dušan Kostić, Vuković began his creation with works for children, continued with a children's science fiction and adventure novel, and proceeded with works for adults through narrative forms, selections, essays, plays and poems.

Key words: *Montenegro, diversity, modernity, novel, narration, myth*